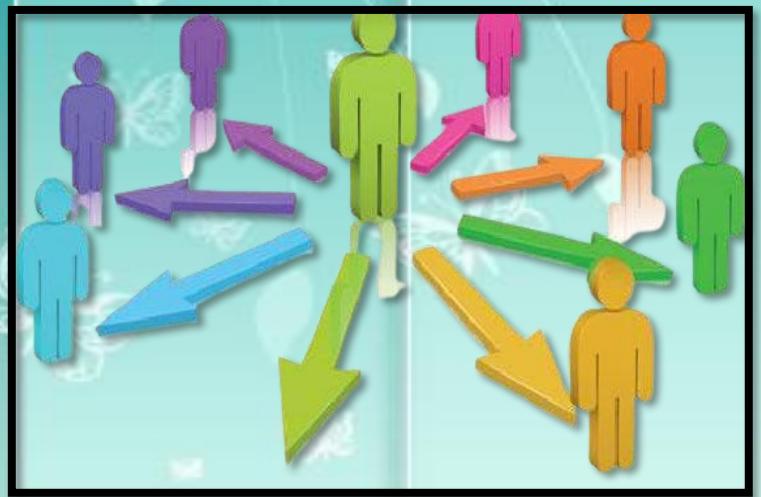

ધોરણ - ૮

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - ૧૩

માનવ - સંસાધન

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો :

(1) વસ્તીને એક સંસાધન તરીકે કેમ સમજવામાં આવે છે ?

► માનવીને કુદરતે બુદ્ધિ, વિચારશક્તિ, મહત્ત્વાકંક્ષા, નિર્ણયો લઈને તેનો અમલ કરવાની શક્તિ વગેરેની બક્ષિશ આપી છે. આથી યોગ્ય શિક્ષણ અને તાલીમ પામેલા લોકો પોતાની જરૂરિયાતો અને યોગ્યતાઓને સંસાધનોમાં પરિવર્તિત કરે છે. સ્વસ્થ, સુશિક્ષિત, કેળવાયેલા, પ્રતિભાવંત અને વિચારશીલ લોકો પોતાની જરૂરિયાતો પ્રમાણે સંસાધનોનો વિકાસ કરે છે. એ રીતે તેઓ પોતાનો, સમાજનો અને રાષ્ટ્રનો વિકાસ કરે છે. આથી વસ્તીને - લોકોને - રાષ્ટ્રનું સૌથી મોટું સંસાધન ગણવામાં આવે છે.

(2) વિશ્વમાં વસ્તીના અસમાન વિતરણનાં કારણો ક્યાં છે ?

➤ વિશ્વમાં નદીકિનારાના અને મુખત્રિકોણ પ્રદેશના ફળવુપ, સપાટ જમીન વિસ્તારો; ઔદ્યોગિક વિસ્તારો, ધાર્મિક સ્થળો વગેરેમાં ગીચ વસ્તી હોય છે. ઊચા પર્વતો, ખૂબ અસમતલ ભૂપૃષ્ઠ, બહુ ભારે વરસાદના પ્રદેશો, ગીચ જંગલો, દલદલવાળા પ્રદેશો, ખારાપાટના વિસ્તારો તેમજ રણપ્રદેશો - જ્યાં ઘેત-ઉત્પાદન માટે પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ છે, ત્યાં વસ્તીની ગીચતા ઓછી હોય છે. ઉચ્ચ અક્ષાંશીય ક્ષેત્રો, ઉષ્ણકટિબંધીય રણપ્રદેશો અને વિખુવવૃત્તીય જંગલોના વિસ્તારોમાં ખૂબ ઓછી વસ્તી વસવાટ કરે છે.

(3) વસ્તીગીયતાનો અર્થ શું છે ?

►પૃથ્વી સપાટીના કોઈ એકમ ક્ષેત્ર કે કોઈ પણ નિશ્ચિત વિસ્તારમાં દર ચોરસ કિમીએ વસતા લોકોની સરેરાશ જનસંખ્યાને તે વિસ્તારની 'વસ્તીગીયતા' કહે છે. કોઈ એક ચોક્કસ વિસ્તારમાં (ચો કિમીમાં) કેટલી માનવવસ્તી છે એ ઉપરથી તે પ્રદેશની વસ્તીગીયતા જણી શકાય છે.

વસ્તીગીયતાને નીચે આપેલા સૂત્ર પ્રમાણે પણ દર્શાવી શકાય છે :

$$\text{વસ્તીગીયતા} = \frac{\text{દેશની કુલ વસ્તી}}{\text{દેશનું કુલ ક્ષેત્રકુલ}}$$

(4) વસ્તી-વિતરણને અસર કરનાર કોઈ બે પરિબળોની ભૂમિકાનું વર્ણન કરો.

- વસ્તી-વિતરણને અસર કરનાર મુખ્ય પરિબળો નીચે પ્રમાણે છે :
 - (1) પ્રાકૃતિક રચના : પ્રદેશની પ્રાકૃતિક રચના વસ્તી-વિતરણ પર ગાઢ અસર કરે છે. જેમ કે, માનવી હંમેશાં પર્વતો અને ઉચ્ચપ્રદેશોની સરખામણીઓ મેદાની વિસ્તારમાં રહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે, કારણ કે આ વિસ્તાર એતી, ઉદ્ઘોગો અને સેવાઓની પ્રવૃત્તિઓ માટે ખૂબ ઉપયોગી હોય છે. દા. ત., ભારતમાં ગંગા નદીના ડિનારાના વિસ્તારો વિશ્વના સૌથી વધારે ગીય વસ્તી ધરાવતા વિસ્તારો છે; જ્યારે એન્ડીઝ, આલ્સ, હિમાલય વર્ગે પર્વતોના વિસ્તારમાં ઘણી જ ઓછી વસ્તી વસે છે.

➤ (2) આબોહવા : અતિશય, પ્રખર ગરમી કે કાકડતી ઠંડી પડતી હૈય એવા વિસ્તારો માનવવસવાટ માટે પ્રતિકૂળ છે. દા. ત., આફિકાનું સહરાનું રણ, રશીયાનો ધૂવ પ્રદેશ, કેનેડાનો ઉત્તર ભાગ, એન્ટાર્ક્ટિક ખંડ વગેરે વિસ્તારો અતિવિષમ આબોહવા ધરાવતા હોવાથી ત્યાં માનવી વસવાટ કરવાનું પસંદ કરતો નથી.

પ્રશ્ન : 2 સાચા ઉત્તર સામે ખરા ✓ ની નિશાની કરો :

(1) વસ્તી-વિતરણ શબ્દનો અર્થ છે.

(A) કોઈ વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં સમયની સાથે વસ્તીમાં કયા પ્રકારનું પરિવર્તન થાય છે.

(B) કોઈ વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં જન્મ લેનાર લોકોની સંખ્યાના સંદર્ભમાં મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરનારા લોકોની સંખ્યા કેવી છે.

(C) કોઈ આપેલા ક્ષેત્રમાં લોકો કયા સ્વરૂપે ફેલાયેલા છે. ✓

(2) એ ત્રણ મુખ્ય પરિબળો ક્યાં છે જેમાં વસ્તીમાં પરિવર્તન થાય છે ?

(A) જન્મ, મૃત્યુ અને લગ્ન

(B) જન્મ, મૃત્યુ અને સ્થળાંતર ✓

(C) જન્મ, મૃત્યુ અને જવન-દર

(3) ઈ.સ. 1999માં વિશ્વની વસ્તી કેટલી હતી ?

(A) એક અબજ

(B) 3 અબજ

(C) 6 અબજ ✓

પ્રશ્ન : 3 સંકલ્પના સમજવો :

(1) જાતિ-પ્રમાણ

- દર 1000 પુરુષોની વસ્તીમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યાના પ્રમાણને
‘જાતિ-પ્રમાણ’ (સ્ત્રી-પુરુષ પ્રમાણ) કહે છ. એ. ટી., ઈ. સ.
2011માં ભારતમાં દર 1000 પુરુષોએ સ્ત્રીઓની સંખ્યા 943
હતી.

(2) સાક્ષરતા

➢ 7 વર્ષ કે તેનાથી વધુ ઉંમરની વ્યક્તિ કોઈ પણ એક ભાષા વાંચી - લખીને સમજુ શકતી હોય તને 'સાક્ષર' કહેવામાં આવે છે. સાક્ષર વ્યક્તિઓની સંખ્યાનો દર 'સાક્ષરતા' કહેવાય છે.

(3) વસ્તીગીયતા

➤ પૃથ્વી સપાટીના કોઈ એકમ ક્ષેત્ર કે કોઈ પણ નિશ્ચિત વિસ્તારમાં દર ચોરસ કિમીએ વસ્તા લોકોની સરેરાશ જનસંખ્યાને તે વિસ્તારની 'વસ્તીગીયતા' કહે છે. કોઈ એક ચોક્કસ વિસ્તારમાં (ચો કિમીમાં) કેટલી માનવવસ્તી છે એ ઉપરથી તે પ્રદેશની વસ્તીગીયતા જાણી શકાય છે.

પ્રશ્ન : 4 ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) વિશ્વમાં વસ્તીની દૃષ્ટિએ ભારત દ્વિતીય ક્રમે છે.

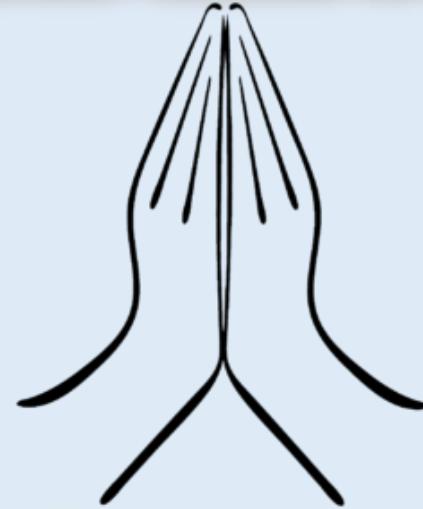
(2) ભારતમાં શ્રી-પુરુષનું પ્રમાણ

એ 1000 પુરુષોએ 943 શ્રીઓ છે.

(3) ભારતમાં કેરલ રાજ્યમાં સાક્ષરતાનો ૬૨ સૌથી વધુ છ.

(4) ગુજરાતમાં વસ્તી ગીયતાનું પ્રમાણ 308 છ.

THANKS

FOR WATCHING